

KNIHA PRVNÍ

»«

» 1. «

Hlasatele účelu bytí. – At se dívám na lidi pohledem dobrým či zlým, vždy sledávám, že se věnují jen jednomu úkolu, všichni dohromady a každý zvlášť: konají to, co je na prospěch zachování lidského rodu. A to vpravdě nikoli z pocitu lásky k tomuto rodu, nýbrž prostě proto, že v nich není nic staršího, silnějšího, neúprosnějšího, nepřekonatelnějšího než tento instinkt, – protože právě tento instinkt je *podstatou* našeho druhu a stáda. I když s obvyklou krátkozrakostí dělíme většinou své bližní z pěti kroků hbitě a přehledně na lidi užitečné a škodlivé, dobré a zlé, při úhonném součtu, při delším přemýšlení o celku ztrácíme k tomuto přehlednému dělení důvěru a nakonec od něho upouštíme. I ten nejškodlivější člověk může být vždy ještě nejsprosnější, totiž vzhledem k zachování druhu; neboť udržuje sám v sobě či – díky svému působení – v druhých ty pudy, bez nichž by lidstvo dávno ochablo nebo shnilo. Nenávist, škodolibost, chamtivost, panovačnost a co všechno se ještě

nazývá zlým: to vše patří k podivuhodné ekonomii zachování druhu, k ekonomii jistě nákladné, rozhozovavé a v celku na nejvyšší počítané: – která však *průkazně* náš rod dosud zachovala. Ani nevím, můj milý spolučlověče a bližní, zdali vůbec *můžeš* žít v neprosběch druhu, tedy „nerozumně“ a „špatně“; to, co snad mohlo druhu škodit, už nejspíš před mnoha tisíciletými vyhynulo a náleží teď k věcem, které nejsou možné již ani u boha. Poddeje se svým nejlepším či nejhorším touhám a především: propadni zhoubě! – obojím budeš zřejmě stále ještě nějak podporovat lidstvo a prospívat mu a smíš si v tomto ohledu držet své chvalofěčnický – a také posměváčkový! Nikdy však nenajdeš člověka, který by se tobě, jednotlivci, uměl beze zbytku vysmát i pro to nejlepší, co v sobě máš, který by byl s to ukázat ti svou nekonečně jepičí a žabí ubohost tak důkladně, aby to odpovídalo pravdě! Smát se sami sobě tak, jak by bylo třeba se smát, abychom se smáli z *celé pravdy*, – k tomu neměli dosud ani ti nejlepší dost smyslu pro pravdu a ti nejnadanější dost génia! Snad má i smích ještě budoucnost! Tehdy, až si lidstvo osvojí větu „druh je vším, jedinec neznamená nic“ – a až bude každému kdýkoli otevřen přístup k tomuto poslednímu osvobození, k této poslední nezodpovědnosti. Snad se potom spojí smích s moudrostí, snad bude potom existovat už jen „radostná věda“. Zatím je tomu však stále ještě úplně jinak, zatím si komedie bytí ještě „neuvědomila“ sebe samu, zatím je stále ještě doba tragédie, doba morálky a náboženství. Co znamená, že se objevují stále noví zakladatelé morálky a náboženství, podněcovatelé boje za mravní hodnocení, učitelé výčitek svědomí a náboženských válek? Co znamenají tito hrdinové na této scéně? Neboť až dosud byli oni jedinými hrdiny, a vše ostatní, někdy to jediné viditelné a zároveň příliš blízké, tyto hrdiny vždy jen připravovalo, ať už jako mašinerie a kulisa, nebo v roli důvěrníků a komorníků. (Básníci například byli vždy komorníky nějaké morálky.) Rozumí se samo sebou, že i tito tragédi působí v zájmu *druhů*, byť se sami domnívali, že pracují v zájmu boha a ja-

ko jeho poslové. Také oni podporují život rodu, *jelikož podporují vřtu v život*. „Stojí za to žít“ – volá každý z nich – „tento život má něco do sebe, život má Něco za sebou, pod sebou, máte se na pozor!“ Onen pud, který vládne rovnou měrou v lidech nejvyšších i nejnižších, pud zachování druhu, vyrazí čas od času na povrch v podobě rozumu a vášně ducha; má pak kolem sebe skvělou družinu důvodů a chce vši silou dosáhnout toho, aby se zapomnělo, že je v podstatě pudem, instinktem, pošelostí, bezdůvodností. Život *máme* mít v lásce, *protože!* Člověk *má* sobě a svému bližnímu prospívat, *protože!* A jak se ještě všechna tato „máme“ a „protože“ jmenují a v budoucnu mohou jmenovat! Aby se to, co se děje nutně a vždy, samo od sebe a bez jakéhokoli účelu, jevílo od nynějška jako zaměřené na jistý účel a aby to člověk chápal jako projev rozumu a poslední příkazání, – proto přichází etický učitel, hlasatel účelu bytí, proto vynalézá druhé a jiné bytí a silou své nové mechaniky mění staré nízké bytí od jeho starých nízkých základů. Ano! on za žádnou cenu nechce, abychom se bylí *smáli*, ani abychom se smáli sobě, – ani jemu; pro něj je jedinec vždy jedincem, něčím prvním a posledním a nesmírným, pro něj není druhu, není součástí, není nul. Jakkoli jsou jeho vynálezy a názory pošelilé a hlouznivé, jakkoli zneužívá běh přírody a popírá její podmínky: – a všechny etiky byly dosud natolik pošelilé a nepřirozené, že by každá z nich přivedla lidstvo do záhuby, kdyby je doopravdy ovládla, – přesto pokaždé, když „hrdina“ vstoupil na jeviště, objevilo se cosi nového, údásný protiklad smíchu, hluboký ořes mnoha jednotlivců při myšlence: „ano, stojí za to žít! ano, stojí za to, abych já žil!“ – život a já a ty a my všichni jsme zase jednou načas nabylí navzájem na *zajímavosti*. – Nelze popřít, že *v dlouhodobé perspektivě* nad každým z těchto velkých hlasatelů účelu zvířezli smích a rozum a příroda: krátká tragédie se posléze vždy zvrátila a změnila ve věcnou komedii bytí a „nespočetné vlny smíchu“ – řečeno s Aischylem – se musí nakonec převálit i přes největšího z těchto tragédů. Avšak i při všem korigujícím smí-

chu se lidská přirozenost ve svém celku tímto stále novým přílivem hlasatelů účelu bytí přece jen změnila, – má teď další potřebu, totiž právě potřebu stále nového objevování takových učitelů a učení o „účelu“. Člověk se pozvolna stal fantastickým zvířetem, jež ke své existenci potřebuje oproti jiným zvířatům ještě jednu základní podmínku: člověk *musí* čas od času věřit, že ví, *proč* existuje, jeho druh nemůže prospívat bez periodické důvěry v život! Bez víry v *rozumnost života!* A vždy znovu bude lidský rod čas od času vyhlášován: „Existuje Něco, čemu se už absolutně nesmíme smát!“ A nanejvýš opatrný přítel člověka k tomu připojí: „Nejen smích a radostná moudrost, ale i tragédo se víš svou vznešenou nerozumností patří k prosředkům a nezbytnostem uchování druhu!“ – A tudíž! Tudíž! Ach, rozumte mi, bratři moji? Rozumíte tomuto novému zákonu přílivu a odlivu? I my máme svůj čas!

» 2. «

Intelektuální svědomí. – Stále znovu činím tutéž zkušenost a stejně stále se jí vzpírám, nechci uvěřit, přestože si na to lze takřka sáhnout: *naprosté věštině lidí chybí intelektuální svědomí*, ba často jako by se mi zdálo, že s požádkem: *takového svědomí je člověk i v nejhladnějších městech osamělý* jak na poušti. Každý se na tebe podívá cizma očima a dál užívá svých vah, nazýváje jedno dobrým, druhé zlým; nikdo se nezачervená, dásťli mu znát, že jeho závaží nemají správnou váhu, – a nikoho to ani nepobouří: možná se tvým pochybám vysmějí. Chci tím říci: *naprostá věštiná lidí nepokládá za opovrženlivodné věřit tomu či onomu a také podle toho žít, aniž si předtím uvědomili poslední a nejtěžší důvody pro a proti a aniž se aspoň dodatečně snažili takové důvody najít*, – a dokonce i nejnadanější mužové a nejušlechtilější ženy patří k této „naprosté věštině“. Nač je mi však dobrostředčnost, takt a génius, když člověk s tímto ctenostmi střípi u sebe mdly cit ve věření a posuzování, když mu

*touha po jistotě není nejnítěrnější tužbou a nejhlubší potřebou, – tím, co odlisuje vyšší lidi od nižších! U některých zbožných lidí jsem narazil na nenávist k rozumu a byl jsem jim za to vděčný: tak se alespoň prozradilo špatné intelektuální svědomí! Avšak stát se uprostřed této rerum concordia discors a celé té zázračné nejistoty a mnohoznačnosti bytí a *netázati se*, netřást se žádostí a rozkoší tázání, nezmoci se vůči tomu, kdo se táže, dokonce ani na nenávist, snad nanejvýš na trochu posměchu – to poctíuji jako *opovrženíhodné*, a právě tento pocit hledám u každého ze všeho nejdtív: jakási pošetilost mi stále znovu namlouvá, že každý člověk tento pocit musí mít, jakožto člověk. Toť můj způsob nespravedlivosti.*

» 3. «

Ušlechtilí a nízkí – Nízkým povahám se všechnu ušlechtilé, velkodušné city jeví jako neúčelné, a proto na prvním místě jako nevěrohodné: mrknou na vás, když něco takového slyší, jako by chtěli říci, „ona v tom jistě bude nějaká výhoda, všechno se prohlédnout nedá“; – podezřívají ušlechtilého člověka, že se snaží získat výhodu úskokem. Jestliže se o nepřítomnosti sobeckých úmyslů a ziskuchtivosti přesvědčí naprosto jasně, pak je pro ně takový člověk jakýmsi bláznem: pohrdají jím a jeho radostí a smejí se lesku jeho očí. „Jak se může někdo těšit ze své nevýhody, jak se může někdo s otevřenýma očima chtít v nevýhodě ocnouti! Ušlechtilé city jsou jistě spojeny s chorobou rozumu“ – tak uvažují a tváří se přitom opovržlivě: stejně opovrhují radostí, kterou má pomatenec ze své fixní ideje. Nízká povaha se významuje tím, že má neochvějně na zřeteli svůj prospěch a že je v ní toto účelové a prospěchářské myšlení dokonce silnější než nejsilnější pudy: nenechat se takovými pudy svěst k neúčelnému jednání – toť její moudrost a její sebevědomí. Ve srovnání s ní je vyšší povaha *nerozumnější* – neboť člověk šlechtitný, velkodušný, obětavý vskutku podléhá svým pudům a ve vrcholných oka-

mžících jeho rozum *odpočívá*. Zvíře, které s nasazením vlastního života chrání svá mládata nebo v období říje následuje samičku třeba i ve smrti, nemyslí na nebezpečení smrti, také jeho rozum odpočívá, neboť je zcela opanováno rozkoší z potomstva nebo ze samičky a strachem z pozbytí této rozkoše: je hloupější než jindy, podobno šlechtnému a velkodušnému člověku. U šlechtného člověka dosahují některé počty rozkoše a odporu takové síly, že k nim intelekt musí mlčet nebo se dát do jejich služby: tehdy stoupne srdce do hlavy a mluví se pak o „vášni“. (Tu a tam nastává jistě i opak a jakoby „obíacení vášně“, například u Fontenella, jemuž kdosi položil jedinou řtku na srdce se slovy: „Drahý příteli, vy máte mozek i zde.“) Nízký člověk pohrdá u vznešeného právě nerozumností či odlišným rozumem vášně, zvláště když se takový nerozum zaměřuje na objekty, jejichž hodnota připadá nízkému člověku naprosto smyšlená a svévolná. Rozhořčuje ho ten, kdo podléhá vášni žaludku, ale přece jen chápe podnět, který se tu stává tyranem; naprosto však nechápe, jak může například dát někdo v sázku své zdraví a svou čest pro vášně poznání. Vkus vyšší povahy se zaměřuje na výjimky, na věci, které člověka obvykle nechávají chladným a nemají v sobě jakoby žádnou sladkost; vyšší povaha má singulární míru hodnot. Nadto je většínu přesvědčena, že její idiosynkrasie vkusu *není* singulární mírou hodnot, považuje své hodnoty a nehodnoty spíš za hodnoty a nehodnoty obecně platné, a stává se tak nerozumnělnou a nepraktickou. Jen velmi zřídka si vyšší povaha uchová tolik rozumu, aby všední lidi jako všední chápala a také s nimi tak jednala: většínu se domnívá, že její vášně vskrytu sdílejí všichni, a je právě v této své víře plna žáru a výmluvnosti. Pokud taková výjimečná lidé nepocítují samy sebe jako výjimky, jak by mohli kdy rozumět nízkým povahám a správně odhadnout, co je pravidlem! – a tak i oni hovoří o pošetilosti, neúčelnosti a fantazirování lidstva, plní údivu nad tím, jak je svět bláznivý a proč se nechce hlásit k tomu, co „nejvíce potřebuje“ – Toť věčná nespravedlivost šlechtitných.

» 4. «

Co uchovává druh. – Lidstvu zatím pomohli nejvíce kupředu duchové vsutku slhni a zli: vždy znovu podněcovali usí-
 najíci vášně – každá spořádaná společnost vášně ukolébavá –
 vždy znovu probouzel smysl pro soupeření, rozpor, rozkos
 z nového, odvázného, nevyzkoušeného, nutiti lidí stavět miněni
 proti miněni, vzory proti vzorům. Poněvíc zbraněni, poráž-
 nim hraněních kamenů, porušováním úcty, ale také novými
 náboženstvími a morálkami! V každém učiteli a kazateli *mo-
 věho* je táz „zloba“, která je zdrojem špatné pověsti dobyvatele,
 – i když se projevuje jemněji, neuvádí hned do pohybu svaly,
 a nezpůsobuje proto pověst tak špatnou! Nové je však za všech
 okolností *zlé*, neboť chce dobývat, porážet staré hranění kame-
 ny a staré předměty úcty; a pouze staré je dobré! Dobří lidé
 jsou v každé době ti, kdo zaořádají staré myšlenky do hloubky
 a získávají z nich plody, oráčci ducha. Ale každá půda se nakonec
 vyčerpá a vždy znovu musí přijít rádo zla. – Existuje nyní
 důkladně scestná morální nauka, jež dochází velkého ohlasu
 obzvláště v Anglii: podle ní jsou soudy „dobré“ a „zlé“ výsled-
 kem nahromaděných zkušeností o „účelném“ a „neúčelném“;
 dobrým podle ní nazýváme, co udržuje druh, zlým pak to, co
 druhu škodí. Avšak ve skutečnosti jsou zlé pudy právě tak vyso-
 ce účelné, pro druh prospěšné a nepostradatelné jako pudy dob-
 ré: – jen jejich funkce je odlišná.

» 5. «

Bezpodmínečné povinnosti. – Všichni lidé, kteří cítí, že
 mají zapotřebí těch nejsilnějších slov a zvuků, těch nejvýmliv-
 nějších gest a pöz, aby *vůbec* působili, revoluční politici, so-
 cialisté, kazatelé pokání s křesťanstvím i bez něho, jimž všem
 nestačí mít úspěch jen poloviční: ti všichni mluví o „povinnos-
 tech“, a to vždy o povinnostech s charakterem bezpodmíneč-
 nosti – bez nich by neměli právo na svůj velký patos: a to oni

velmi dobře vědí! Uchylují se tedy k filosofím morálky, které
 káží nějaký kategoričtý imperativ, nebo příjímou řádný kus ná-
 boženství, jak to učinil třeba Mazzini. Jelikož chtějí, aby se jim
 bezpodmínečně důvěřovalo, potřebují nejprve bezpodmínečně
 důvěřovat sami sobě, na základě nějakého posledního, nepo-
 chybného a o sobě vznešeného příkázání, za jehož služebnický
 a nástroj by se rádi pokládali a vydávali. Zde máme nejpreroze-
 nější a většínou velmi vlivné protivníky morální osvěty a skep-
 se: jsou však vzácní. Naproti tomu existuje velmi početná sku-
 pina těchto protivníků všude tam, kde vlastní zájem radí
 k podřízenosti, zatímco pověst a čest se zdají podřízenost zaka-
 zovat. Kdo se cítí znuctěn při myšlence, že má být *nástrojem*
 nějakého knižete nebo nějaké strany či sekty, nebo snad dokon-
 ce peněžní moci, například jakožto potomek starého, hrdého
 rodu, avšak zároveň tímto nástrojem být chce či musí, před se-
 bou i před veřejností, ten se neobejde bez patetických principů,
 které lze kdykoli brát do úst: – bez principů bezpodmínečné po-
 vinnosti, jimž se smí bez zahanbení podrobit, a to i veřejně. Věš-
 kerá jemnější servilita lpí pevně na kategoričtém imperativu
 a je smrtelným nepřitelem těch, kdo chtějí povinnosti vzít její
 bezpodmínečný charakter: žádá si to od nich slušnost, a nejen
 slušnost.

» 6. «

Zrůta důstojnosti. – Přemýšlení ztratilo veškerou důstoj-
 nost formy, lidé se posmívají obrádnosti a slavnostním gestům
 přemýšlejšího a nesneli by už moudrého muže starého stylu.
 Myslíme příliš rychle, cestou, za chůze, vprostřed všemožných
 činností, dokonce i když myslíme na věci nejvážnější; obejdeme
 se bez velkých příprav, ba i bez ticha: – jako kdybychom v hla-
 vě nosili neustále běžící stroj, který pracuje i za nejnepříznivěj-
 ších podmínek. Dříve bylo na každém vidět, že chce zrovna pře-
 myšlet – bylo to zřejmě něco výjimečného! –, že se chce teď stát

moudřejším a chystá se k myšlence: člověk nasadil výraz jako k modlitbě a zastavil se; ano, stál dokonce bez pohnutí celé hodiny na ulici, když myšlenka „přišla“ – na jedné či na obou nohou. Tak to bylo „věci přiměřené a důstojné“!

» 7. «

Něco pro pracovitě. – Kdo chce dnes učinit předmětem studia morální záležitosti, otvírá si obrovské pole práce. Všechny druhy vašní je třeba jednotlivě promyslet, jednotlivě sledovat v různých epochách, národech, ve velkých i malých jednotlivcích; veškerý jejich smysl i všechny způsoby, jak hodnotí a osvětlují věci, musí být odhaleny! Zatím nic z toho, co byti propůjčovalo barvu, nemá dějiny: vždyť kde jsou dějiny lásky, lakoty, závislosti, svědomí, piety, krutosti? Dokonce i srovnávací dějiny práva nebo alespoň trestu dosud zcela chybí. Stalo se už tématem výzkumu různé dělení dne, důsledky pravidelného členění času pro práci, svátek a klid? Známe morální účinky potraavin? Existuje filosofie výživy? (Rozruch, který stále znovu vzniká kolem otázky vegetariánství, dokazuje jasně, že takovou filosofii ještě nemáme!) Jsou již shromážděny zkušenosti o lidském soužití, např. zkušenosti z klášterů? Je už zpracována dialektika manželství a přátelství? A mravy učenců, obchodníků, umělců, řemeslníků, – nalezly už své myslitele? Tolik věcí je tu třeba promyslet! Vše, co lidé do nynějšíka chápali jako své „existenční podmínky“, a veškerý rozum, náruživost a pověřivost tohoto chápání – bylo to již beze zbytku prozkoumáno? Už jenom pozorování, jak různý je růst, jímž prošly a ještě by mohly projít lidské pudy v závislosti na různém morálním klimatu, by i nejpracovitějším člověku dalo příliš mnoho práce; je zapotřebí celých pokolení a plánovitě spolupracujících pokolení učenců, aby se zde hlediska a materiál vyčerpaly. Totéž platí o prokazování důvodů pro různost morálního klimatu („proč tady

svítí toto slunce základního morálního soudu a hlavní hodnotové míry – a tamhle opět jiné?“). A novou prací je pak zjišťování mylnosti všech těchto důvodů a zkoumání celé podstaty dosavadního morálního posuzování. Kdyby všechny tyto práce byly vykonány, vystoupila by do popředí otázka ze všech nejdůležitější: zda je věda s to *dávat* cíle jednání, když dokázala, že je může brát a ničít – a pak by měl nastat čas experimentování, jež by uspokojilo každý druh heroismu, experimentování trvajících celá staletí, které by mohlo zastínit všechny velké práce a oběti dosavadní historie. Věda dosud nepostavila své kyklopské stavby; i k tomu nadejde čas.

» 8. «

Neuědomé ctivosti. – Všechny vlastnosti člověka, jichž si je vědom – a zejména předpokládá-li jejich viditelnost a evidentnost i pro své okolí – podléhají úplně jiným vývojovým zákonitostem než vlastnosti, o nichž vůbec neví, nebo jen špatně, a které se pro svou nezbadatelnost skrývají i oku bedlivějšího pozorovatele a dokáží se schovat jakoby za ničím. Stejně je tomu s jemnými reliéfy na šupinách plazů: bylo by omylem pokládat je za ozdabu nebo zbraň – jsou totiž viditelné teprve mikroskopem, tedy okem umělé velmi zaostřeným, jaké nemohou mít zvířata, pro něž by měly jako ozdoba či zbraň platit! Naše viditelné morální kvality, zejména pak ty, v jejichž viditelnost věříme, se ubírají svou cestou, – a kvality neviditelné, naprosto stejnojmenné, které nám s ohledem na druhé nejsou ani ozdobou ani zbraní, *se také ubírají svou cestou*: pravděpodobně zcela jinou, a to s liniemi a detaily a reliéfy, které by možná potěšily nějakeho boha s božským mikroskopem. Máme například plí, cizířadost, důvtip: celý svět o tom ví –, a kromě toho máme zřejmě ještě jednu svou plí, svou cizířadost, *svůj* důvtip; ale pro tyto naše plázi šupiny mikroskop ještě vynalezen nebyl! – A zde přá-

telé instinktivní morality prohlásí: „Bravó! Alespoň nevědomé ctnosti považuje za možné, – s tím se spokojíme!“ – Ach vy spojovní!

» 9. «

Naše erupce. – Bezpočet toho, co si lidstvo osvojilo na dřívějších stupních, avšak tak slabě a zárodečně, že to nikdo jako osvojené nedokázal vnímat, vyraží dlouho poté, snad po stáletích, náhle na světlo: mezitím zesílilo a dozrálo. Některým epochám jako by ten či onen talent, ta či ona ctnost úplně chyběla, stejně jako některým lidem: počkejme si však na vnuky a jejich děti, máme-li čas čekat, – vynesou nitro svých dědů na sluneční světlo, to nitro, o němž dědové sami ještě nic nevěděli. Často už syn prozradí svého otce: od té doby, co má syna, rozumí otec lépe sám sobě. Všichni v sobě máme skryté zahrady a seby; nebo, řečeno jiným přirovnáním, všichni jsme zvedající se vulkány; jejichž hodina erupce teprve přijde: – jak je blázná či vzdálená, to neví ovšem nikdo, ani „milý pán bůh“.

» 10. «

Jistý druh atavismu. – Výjimečně lidé určité epochy chápou nejraději jako náhle se objevivší pozdní výhonky dávných kultur a jejich síl: jako určitý atavismus národa a jeho mentalitý: – tak je na nich alespoň něco *srozumnělého!* Teď se zdají cizí, vzácní, mimořádní: a kdo v sobě tyto síly cítí, musí je pěstovat, cítit, vzdělávat, hájit proti jinému, vzpírajícímu se světu: a tak se stane buď velkým člověkem, nebo bláznem a podivínem, pokud ovšem nepropadne závčas záhubě. Kdysi byly tyto vzácné vlastnosti obvyklé, a platily tudíž za nízké: nikoho nevyznamenařavaly. Snad byly i podporovány a předpokládány; bylo nemožné stát se díky nim velkým, a to už proto, že nehrozilo nebezpečí

propadnout kvůli nim šlechetví a zůstat sám. Takové pozdní výhonky dávných pudů se rodí především u *konzervativních* rodů a kast národa, zatímco tam, kde se rasy, zvyky, hodnocení střídají příliš *rychle*, je výskyt podobného atavismu nepravděpodobný. Tempo znamená totiž u vývojových sil národů právě tolik co v hudbě; v našem případě je pro vývoj naprosto nezbytné andante jakožto tempo ducha vášnivého a pomalého: a právě takový je duch konzervativních rodů.

» 11. «

Vědomí. – Schopnost vědomí je posledním a nejpozdějším vývojovým článkem organické říše, a tudíž také tím, co je v ní nejméně hotové a nejslabší. Z vědomí pramení nespočetné chyby, které způsobují, že zvíře, člověk hyne dříve, než by bylo nutné, „mimo osud“, jak praví Homér. Kdyby nebyl záchovný svazek instinktů tak nesmírně mocný, kdyby nesloužil celku jako regulátor – pak by muselo zvrácené souzení a fantazírování s otevřenými očima, povrchnost a lehkověrnost, zkrátka právě vědomí přivést lidstvo do záhuby: či spíše – bez onoho svazku by už lidstva dávno nebylo! Dokud není určitá funkce dotvořená a zralá, představuje pro organismus nebezpečí: je jen dobré, je-li tak dlouho pořádně tyranizována! Takže vědomí je řádně tyranizováno – a v neposlední řadě tím, že jsme na ně hrdí! Myslíme si, že tady je *jádro* člověka; to, co trvá, co je věčné, poslední, nejpůvodnější! Pokládáme vědomí za pevně danou veličinu! Popíráme jeho růst, jeho intermitence! Chápeme je jako „jednotu organismu“! – Toto směšné přeceňování a nepochopení vědomí má jeden velmi pozitivní důsledek: *zabránilo* se tím totiž jeho překotnému utváření. Jelikož se lidé domnívali, že vědomí už mají, nesnažili se příliš, aby ho dosáhli – a ani dnes tomu ještě není jinak! Stále ještě to je úplně nový a lidskému oku právě až nyní se vynořující, zatím stěží rozeznatelný *úkol* – *přivléžit si vě-*

děnit a učinit je instinktivním; úkol, který vidí jen ti, kdo pochopili, že doposud jsme si přivěšili jen své *omyly* a že veškeré naše vědomí se vztahuje k omylům!

» 12. «

O cíli vědy – Jakže? Posledním cílem vědy má být, aby člověku připravila co možná nejvíce libosti a co možná nejméně nelibosti? Co kdyby však libost a nelibost spolu byly svázány tak, že ten, kdo chce mít co nejvíce jedné, *musí* mít také co nejvíce té druhé, – a kdo chce poznat „nebeský jasot“, musí být připraven i na „skličenosť k smrti“? A tak tomu zřejmě je! Stoikové alespoň věřili, že se tak věci mají, a byli zcela důslední, když toužili po co nejmenší libosti, aby se od života dočkali co nejméně nelibosti. (Když razili heslo „ctnostný je nejšťastnější“, měli v něm jak vývěsní štít své školy pro široké masy, tak kasuistickou subtilnost pro subtilní.) I dnes stojíte před volbou: buď co *nejméně nelibosti*, krátce bezbolestnost – a v zásadě by poctiví socialisté a politické všech stran neměli svým lidem slibovat více, – nebo co *možná nejvíce nelibosti* jako cenu za rostoucí hojnost vytríbených a dosud zřídka zakoušených rozkoší a radostí! Rozhodnete-li se pro to první, chcete-li tedy potlačit a zmírnit lidskou bolest, musíte pak potlačit a zmenšit i lidskou *schopnost radosti*. A *vědou* lze vskutku podporovat jeden i druhý cíl! Možná je zatím věda známější díky své schopnosti zbavit člověka jeho radosti a učinit ho chladnějším, sošnějším, stoučenějším. Ale mohla by být ještě obivena i jako *velká nositelka bolesti*! – A pak by se možná zároveň ukázala i její opacná síla, její nesmírná schopnost rozsvěcet nové hvězdné světy radostí!

» 13. «

K učení o pocitu moci. – Prospíváním a ubližováním uplatňujeme svou moc nad druhými – a nic jiného při tom nechtíme! *Ubližováním* ji uplatňujeme vůči těm, jimž ji musíme dát teprve pocítit: neboť bolest je zde mnohem citelnějším prostředkem než rozkoš: – bolest se vždy táže po příčině, zatímco rozkoš má sklon zastavit se u sebe a neohlížet se zpět. Dobroděním a přízni uplatňujeme svou moc vůči těm, kteří jsou na nás už nějakým způsobem závislí (to jest, jsou zvyklí myslet na nás jako na svou příčinu); chceme rozšiřovat jejich moc, protože tak rozšiřujeme svou vlastní, anebo jim chceme ukázat, jak je výhodné být v naší moci – tak budou se svou situací spokojenější a proti nepřítelům *naší* moci nepřátelštější a bojovnější. Zda při prokazování dobrodiní nebo při ubližování přinášíme oběti, nemění výslednou hodnotu našeho jednání; dokonce i když nadsadíme život, jako mučedník pro svou cíkev, je to obět přinesená *naší* touze po moci, nebo za účelem udržení našeho pocitu moci. Cítí-li zde někdo „jsem majitelem pravdy“ – kolik majetku se nevdá, aby zachránil tento pocit! Co všechno nehodí přes palubu, aby se udržel „nahore“, – to jest *naš* druhými, jimž se „pravdy“ nedostávají! Stav, ve kterém ubližujeme, je jistě málokdy tak příjemný, tak nekaleně příjemný, jako ten, v němž někomu prospíváme – je to znamení, že nám moc ještě chybí, nebo se tak prokazuje nevole nad touto chudobou, nese to s sebou nová nebezpečí a nové nejistoty pro náš již nabytý majetek moci a náš obzor se kalí vyhlídkou na pomstu, výsměch, trest, neúspěch. Jen pro lidi nejvíce vznětlivé a pocitu moci žádostivé může být přitažlivější všsknout pečeti své moci tomu, kdo vzdoruje; tedy pro ty, které pohled na již podrobeného (jenž je předním našeho dobrodiní) obtěžuje a nudí. Záleží na tom, jak je kdo zvyklý svůj život *kořenit*; je věcí vkusu, chceme-li zvěčňovat svou moc raději pomalu nebo náhle, jistě nebo nebezpečně a riskantně, – člověk hledá to či ono koření vždy podle svého temperamentu.

Snadná kořist je hrdé povaze čímsi opovržením. takové povahy se cítí dobře teprve při pohledu na nepokořené lidi, kteří by se mohli stát jejich nepřáteli, a také při pohledu na všechny těžko dostupné statky; vůči trpícím jsou často tvrdí, neboť ten jejich úsilí a pýchy není hoden, – s tím větší úctou se však chovají vůči sobě *rovným*, s nimiž bojovat a zápasit by bylo rozhodné cíl, *kdyby* se k tomu měla někdy naskytnout příležitost. Vlivem dobrého pocitu *tého* perspektivy si lidé rytilské kasty zvykli ve vzájemném styku na vybranou zdvořilost. – Soucit je nejpříjemnějším pocitem pro ty, kdo jsou málo hrdí a nemají vyhlídek na velkolepé dobývání; pro ně je snadná kořist – a tou je každý trpící – něčím úchvatným. Soucit je proslulou ctností lehkých děv.

» 14. «

Co všechno se nazývá láskou. – Chtivost a láska: jak rozdílné pocity v nás probouzí každé z těchto sloví – a přece by mohlo jít o týž pud, jen dvakrát pojmenovaný, v prvním případě pejorativně ze stanoviska těch, kteří již mají, v nichž se pud poněkud zklidnil a kteří se teď o svoje „jmění“ strachují; v druhém případě je pojmenován ze stanoviska neuspokojených, žizních, a tudíž vynášen jakožto „dobrý“. Naše láska k bližnímu – není to honba za novým *vlastnictvím*? A právě tak naše láska k vědění, pravdě a vůbec celá ta honba za novinkami? Vše, co je staré a čím jsme si jisti, se nám postupně omrzí a my opět napřahujeme ruce; ani ta nejkrásnější krajina, v níž žijeme tři měsíce, si už nemůže být jista naší láskou, a naši chtivost láká nějaké vzdálené pobřeží: vlastnictví se většínou vlastněním zmenšuje. Naše radost z nás samých se chce udržet tak, že znovu a znovu proměňuje něco nového *v nás samé*, – a právě to znamená vlastnění. Být syt svého vlastnictví znamená: být syt sebe sama. (Je možné trpět i přebýtkem – rovněž touha odhazo-

vat či rozdávat může se ozdobit čestným jménem „láska“.) Vidí-li, jak někdo trpí, rádi využijeme nabízenou příležitost se ho zmocnit, tak jedná například soucitný dobrodinec; i on nazývá probuzenou žádost po novém majetku „láskou“, a pociťuje přitom rozkoš, jako by mu kynul nějaký nový zisk. Nežádelněji se však projevuje jako touha po vlastnictví láska mezi pohlavními mládenci: člověk chce yltouženou bytostí vlastnit bezpodmínečně a vyřučně, chce mít stejně bezvýhradnou moc nad její duší i nad jejím tělem, chce být milován jediný a přebývat a pánovat v druhé duši jako to vůbec nejvyšší a nejžádanější. Uváží-li, že toto vše neznamená nic jiného než *upří* veškerému ostatnímu světu drahocenný statek, štěstí a slast: uvážíme-li, že milující hodlá ochudit všechny ostatní uchazeče a že by se chtěl stát drakem strážícím svůj zlatý poklad, jako ten nejběžohlednější a nejsobečtější ze všech „dobyvatelů“ a kořistníků: uvážíme-li konečně, že milujícímu samému připadá celý ostatní svět nudný, bezbarvý, bezcenný a že je ochoten přinést každou oběť, narušit každý rád, potlačit každý zájem: musíme se opravdu divit, že tato divoká chtivost a nespravedlivost lásky mezi pohlavními byla po všechny věky tak opěvána a uctívána, ba že byl z této lásky dokonce odvozen pojem lásky jako protiklad egoismu, zatímco ona je snad tím nejpokrytějším výrazem egoismu. Takový úzus zjevně zavedli nemajetní a toužící, – za všech dob zřejmě velmi početní. Lidé, jimž bylo na tomto poli dopřáno mnoho majetku a nasycení, utrousili snad tu a tam slůvko o „bémnicím démonu“, jako onen lásky nejvíce hodný a nejmilovanější Athénan, Sofoklés: ale Erós se takovým rouhačům pokazuje jen smál, – byli to vždy právě jeho nejvěšší milácci. – Občas se na zemi přeje jen objeví jakési pokračování lásky, při němž ona chitvá tužba dvou osob po sobě navzájem ustoupí nové žádosti a chitivosti, totiž *společnému* vyššímu prahnutí po ideálu, který stojí nad nimi: ale kdo tuto lásku zná? Kdo ji zazní? Její pravé jméno je *přítelství*.

» 15. «

Z dálky. – Tato hora propůjčuje celé krajině, již dominuje, po všech stránkách zvláštní půvab a význam: když si to řekneme posté, jsme vůči ní naplněni tak nerozumnou vděčností, že se domníváme, že ona, dárkyně tohoto půvabu, musí být sama tím nejpůvabnějším z celého kraje – a tak na ni vystoupíme a jsme zklamáni. Náhle je hora sama i celá krajina kolem nás a pod námi jakoby veškerého kouzla zbavena; zapomněli jsme, že mnohá velikost, stejně jako mnohé dobro, chce být viděna jen z určité distance, a rozhodně zdola, nikoli shora, – jediné tak působí. Možná znáš lidi ve své blízkosti, kteří sami na sebe mohou pohlížet jen z určité dálky, aby si připadali vůbec snestelní nebo přitažliví a silní; od poznání sebe samých je třeba je odrazovat.

» 16. «

O lávce. – Ve styku s osobami, které se stydí za své city, se člověk musí umět přetvařovat; pocítuj prudkou nenávisť vůči tomu, kdo je přítihne při něžném, nadšeném či vzednutém citu, jako kdyby zahlédl jejich tajemství. Chceme-li jim v takových okamžicích pomoci, měli bychom je rozesmát nebo říci nějakou chladnou, žertovnou zlomyslnost – jejich cit při tom ztuhne a oni se opět ovládnou. Předkládám tu však poučení před příběhem. – Byli jsme si jednou v životě tak blízcí, že se zdálo, jako by našemu přátelství a bratrství už nic nepřekáželo, a ležela mezi námi už jen krátká lávka. Právě když ses na ni chystal vstoupit, zeptal jsem se tě: „Chceš ke mně přes tu lávku?“ – Ale tu jsi už nechtěl; a když jsem prosil ještě jednou, mlčel jsi. Od té doby byly mezi nás vrženy hory a dravé proudy a vůbec vše, co dělí a odcizuje, a i kdybychom k sobě chtěli, už bychom nemohli! Vzpomeneš-li si však nyní na tu krátkou lávku, pak nemáš slov, – jen vzlyky a údiv.

» 17. «

Motivovat svou nouzi. – Z chudé chlosti nemůžeme ovšem žádným trikem udělat bohatou a překypující, leč můžeme její nouzi krásně vyloužit jako nutnost, takže nám pohled na ni už nepůsobí bolest a my se kvílíi ní nemusíme tvářit na osud vyčítavě. Tak postupuje chytrý zahrádník, který slabý pramínek ve své zahradě vloží do rukou nymfě, a tím nouzi motivuje: – a kdo by neměl jako on zapotřebí nymfy!

» 18. «

Antická hrdost. – Chybí nám antický odstín vznešenosti, protože našemu citu chybí antický otrok. Řek urozeného původu nalezal mezi svou výší a onou poslední nízkostí tolik mezistupňů a tak nesmírnou vzdálenost, že na otroka sěží dohledl; dokonce ani Plátón jej už úplně neviděl. Jinak je tomu s námi, kteří jsme již přivykli učení o rovnosti lidí, byť nikoli rovnosti samé. Bytost, jež nemůže rozhodovat o sobě samé a nemá volný čas, – to není pro nás zrak ještě nic opovržlivého; možná je příliš mnoho takového otroctví v každém z nás v souladu s podmínkami našeho společenského řádu a naší činnosti, které se od základů liší od řádu a činnosti starých Řeků. Řecký filosof procházel životem s tajným pocitem, že existuje mnohem více otroků, než se obecně míní – totiž, že otrokem je každý, kdo není filosofem; překypoval hrdosí, když uvážil, že k těmto jeho otrokům patří i ti nejmocnější pod sluncem. Také tato hrdost je nám cizí a nedostupná; dokonce ani v průměru nemá pro nás slovo „otrok“ svou plnou sílu.

» 19. «

Zlo. – Zkoumejte život těch nejlepších a neplodnějších lidí i národů a ptejte se, zda strom, který má hrdě růst do výše, mů-

že postřádat nečas a bouří: zda vnější nepřízeň a odpor, některé druhy nenávisť, žárivosti, svéhlavosti, nedůvěry, tvrdosti, chytivosti a násilí nepatří k *prospěšným* podmínkám, bez nichž by velký růst i ve ctnosti byl sotva možný? Jed, který slabší povahu zahubí, je pro silného posilou – a ten mu také neříká jed.

» 20. «

Důstojnost pošestlosti. – Jště několik tisíciletí ve draze posledního století – a ve všem, co člověk koná, se stane zjevnou nejvyšší chytrost: ale právě tím přijde chytrost o veškerou svou důstojnost. Být chytrý bude pak sice nutné, ale zároveň tak obyčejné a nízké, že ctiivější vkus bude tuto nutnost poctívat jako *nížkost*. A právě tak jako by tyranie pravdy a vědy dokázala vysoko vystupňovat cenu ží, mohla by tyranie chytrosti vyprovokovat novou odrůdu uslechtilosti. Být uslechtilý by pak možná znamenalo: mít v hlavě pošestlosti.

» 21. «

Hlasatelům nezištnosti. – Ctnosti člověka nazýváme *dobrymi* nikoli vzhledem k účinkům, které mají pro něj samotného, nýbrž vzhledem k účinkům, jež od nich očekáváme pro sebe a pro společnost: – lidé byli odedávna při chválení ctností velice málo „nezištní“, velice málo „nesobečtí“! Jinak by totiž muselo být zřejmé, že ctnosti (jako plíe, poslušnosti, cudnost, zbožnost, spravedlivost) svým vlastníkům většinou *škodí*, jako pudy, které v nich vládnou příliš prudce a žádostivě a které se vůbec nechtějí nechat udržovat rozumem v rovnováze s ostatními pudy. Jestliže máš ctnost, skutečnou, celou ctnost (a nejenom jakési puzení k ctnosti!) – pak jsi její *obětí*. Avšak souseď právě proto svou ctnost chváli! Lidé chválí plíného, přestože touto plíí poškozují svůj zrak nebo původnost a svěžest svého ducha; cti a litují mladíka, jenž se „upracoval k smrti“, protože soudí:

„Pro velký celek společnosti je ztráta i nejlepších jedinců jen malou obětí! Je zlé, že je zapotřebí obětí! Daleko horší by však bylo, kdyby jednotlivci smýšlel jinak a záleželo by mu více na zachování a rozvíjení sebe sama než na práci ve službách společnosti!“ A tak tohoto mladíka litují nikoli kvůli němu samotnému, ale proto, že společnost touto smrtí přijíá o oddaný a vůči sobě samému bezohledný *nástroj* – o takzvaného „dobrého člověka“. Možná, že se vezme rovněž v úvahu, zda by nebylo pro společnost užitečnější, kdyby pracoval méně bezohledně vůči sobě samotnému a déle se zachoval, ano, výhodnost takového jednání může být uznána, ale jako větší a trvalejší výhoda se oceňuje, že byla přinesena *obětí* a že se opět jednou *viditelně* stvrdila mentalita obětinného zvířete. U ctností, jež jsou chváleny, se tedy vlastně chválí jednou jejich instrumentální povaha a potom slepý pud vládnoucí v každé ctnosti, který se nenechá omezit celkovou výhodností pro individuuum, zkrátka: nerozum ctnosti, díky němuž se jednotlivá bytost nechává proměnit ve funkci celku. Chvála ctností je chválou něčeho, co je soukromě škodlivé – je chválou pudů, které člověka zbavují jeho nejušlechtlejšího egoismu a síly k nejvyšší péči o sebe sama. – Zajisté: při výchově a většpování ctnostných návyků vynášíme řadu těch účinků ctností, které předvádějí ctnost a soukromou výhodnost jako spřízněné – a taková spřízněnost vsutku existuje! Například zaslepená plíe, tato typická ctnost nástroje, se líčí jako cesta k bohatství a cti a jako nejučinnější protřed na nudu a vášně: ale zamlčuje se její nebezpečí, její nejvyšší nebezpečnost. Výchova postupuje vesměs takto: snaží se jednotlivce přimět řadou svodů a výhod k takovému způsobu myšlení a jednání, který – jakmile se stane zvykem, pudem a vášní – vládne v jednotlivci a nad ním *proti jeho nejpřátnějšímu prospěchu*, ale „ke všeobecnému blahu“. Jak často jsem svědkem toho, že zaslepená plíe dopomáhá sice k bohatství a cti, ale zároveň zbavuje orgány jemnosti, díky níž lze vůbec mít z bohatství a cti požitek, a také toho, že onen hlavní prostředek proti nudě a vášním součas-

ně otupuje smysly a činí ducha necitlivým vůči novým vznětům. (Nejplnější ze všech věků – ten náš – nedokáže z množství své plně a svých peněz udělat nic než zase jenom nové peníze a novou píli: vydávat vyžaduje totiž víc génia než získávat! – Nuže, budeme mít své „vrnuky“!) Má-li výchova úspěch, pak je každá jednotlivcovy ctnost veřejným prospěchem a soukromou nevhodou, poškozením vzhledem k nejvyššímu soukromému cíli, – pravděpodobně jedním z druhů duchovně–smyslového zakrmení, nebo dokonce předčasným zánikem: přezkoumejme postupně z tohoto hlediska ctnost poslušnosti, cudnosti, zbožné úcty, spravedlivosti. Chvála nezištného, obětavého, ctnosného – tedy toho, kdo nevynekládá svou sílu a svůj rozum cele na své zachování, rozvíjení, povznesení, posílení a rozšíření moci, nýbrž žije ve vztahu k sobě skromně a bezmyslenkovitě, ba možná i lhositelně či ironicky, – tato chvála rozhodně nevytryskla z ducha nezištnosti! Náš „bližní“ chválí nezištnost, protože *skrze ni získává výhodu!* Kdyby náš bližní sám uvažoval „nezištně“, pak by ono vydávání síly, ono poškození ve *svůj* prospěch odmítl, působil by proti vzniku takových sklouň, a především by svou nezištnost projevil právě tím, že by je *nenazýval dobrými!* – Zde je naznačen základní rozpor morálky, které se právě nyní dostává velkého uznání: *motivy* této morálky jsou v rozporu s jejím *principem!* To, čím se chce tato morálka dokázat, sama vyvrací svým morálním kritériem! Nemá-li věta „bud odříkavý a obětující“ být v rozporu se svou vlastní morálkou, smí ji vyhlásit jen taková bytost, která by se tím sama zřikala své výhody a možná by se v souladu s požadovaným obětováním jednotlivce sama vedla do záhuby. Jakmile však náš bližní (nebo společnost) doporučuje altruismus *kvůli užítku*, aplikuje právě úplně opačnou větu „hledej výhodu i na úkor všeho ostatního“, a káže tedy jedním dechem povinnost i její protiklad!

» 22. «

L'ordre du jour pour le roi. – Den začíná: začneme na tento den organizovat záležitosti a slavnosti našeho nejmilosrdivějšího pána, který teď ještě ráčí odpočívát. Jeho Výsost má dnes špatné počasí: vystřiháme se toho, nazývat je špatným; o počasí se nebude mluvit – ale všechny záležitosti pojmeme dnes poněkud slavnostněji a svátky svátečněji, než by jinak bylo zapotřebí. Jeho Výsost bude možná dokonce nemocna: k snídani předložíme poslední dobrou novinu z večera, přijezd pana von Montaigne, jenž dovede tak příjemně žertovat o své nemoci, – trpí na kamery. Přijmeme několik osob (osob! – co by asi řekl ten starý nafouklý žabák, který mezi nimi bude, kdyby to slovo slyšeli „Já nejsem žádná osoba“, řekl by, „nýbrž vždy věc sama.“) – a audience bude trvat déle, než je komukoli příjemné: dostatečný to důvod k vyprávění o onom básníku, který si napsal na dveře: „Kdo tudy vstupuje, prokazuje mi čest; kdo tak nečiní – potěšení.“ – Tomu se říká pronést nez dvořilost věnu zdvořilost! A možná má tento básník za svou osobu plné právo být nez dvořilý: praví se, že jeho verše jsou lepší než veršotepec. Necht jich tedy ještě hodně vyrobí a sám at se pokud možno stáhne před světem do ústraní, vzdýt to je přece smyslem jeho způsobného nezpůsobu! Kníže je naopak vždy cennější než jeho „verš“, dokonce i když – však co to děláme? My si tu povídáme a celý dvůr se domnívá, že už pracujeme a lámeme si hlavu: žádné světle neuvidíte rozsvícené dříve než v našem okně. – Slyší! Nebyl to zvon? K čertu! Den a den začíná a my neznáme jeho dráhu! Budeme tedy muset improvizovat, – celý svět improvizuje svůj den. Udělejme to jednou jako celý svět! – A tak zmizel můj podivuhodný ranní sen, zahrnán zřejmě tvrdými údery vězních hodin, které právě se vší důležitostí, jež jim je vlastní, zvěstovaly párou hodinu. Zdá se mi, že se bůh snů chtěl tentokrát vysmát mým zvyklostem, – je mým zvykem začínat den tak, že její upravuji a činím snesitelným *pro sebe*, a možná jsem při tom často postupoval příliš formálně, jako podle protokolu pro prince.

» 23. «

Znánky úpadku. – Všimněme si některých známek těch stavů společnosti, jež jsou čas od času nezbytné a bývají označovány slovem „úpadek“. Začneli někde společnost upadat, převládne pestrá paleta *pozér* a dosavadní všeobecná víra národa ztratí barvu i moc: pověra je totiž postoj svobodného ducha druhého řádu – kdo se jí oddá, volí jisté, jemu samému vyhovující formy a formule a přiznává si právo volby. Pověřivý je ve srovnání se zbožným vždy mnohem více „osobou“ a pověřivá společnost bude taková, v níž už nalezneme mnoho individuí a také potěšení z individuality. Z tohoto hlediska se pověra jeví vůči víře vždy jako *pokrok* a jako znamení toho, že se intelekt stává nezávislejším a domáhá se svého práva. Na úpadek pak nařikají vyznavači starého náboženství a staré zbožnosti, – oni také doposud určovali jazykový úzus a dokonce i u těch nejsvobodnějších duchů pověru zle pomluvili. Musíme pochopit, že pověra je symptomem *osvícenosti*. – Za druhé je společnost, v níž se rozmáhá úpadek, obviňována z *ochablosti*: a vsuktku, válka a potěšení z války v ní pozbývá na ceně, zatímco životní pohodlí je vyhledáváno stejně narušivě jako kdysi válečnické a gymnastické pocity. Ale obvykle přehlízíme, že ona stará energie a vášně lidu, která nalézala tak skvělý projev ve válce a bojových hrách, se dnes proměnila v nespočetné soukromé vášně a stala se jen méně zjevnou; ano, možná je za stavů „úpadku“ moc a síla právě spotřebováváné energie lidu větší než kdy jindy a individuum ji vydává tak marnotratně, jak dříve nemohlo, – nebylo na to tedy ještě dosti bohaté! A tak jsou to právě časy „ochablosti“, kdy tragédie kráčí domy a uličkami, kdy se rodí velká láska a velká nenávisť a plamen poznání oslinivě vyšlehuje k nebesům. – Za třetí se o takových časech úpadku říká, jakoby na odškodnou za obvinění z pověry a ochablosti, že jsou mírnější a že tedy ve srovnání se starším a silnějším obdobím víry výrazně ubývá krutosti. Ale ani s touto chválou nemohu souhlasit, stejně jako s oněmi výtkami: připouštím jen tolik, že se krutost dnes zjem-

ňuje a že její starší formy už neodpovídají vkusu; ale zraňování a mučení slovem i pohledem dosahuje v čase úpadku nejvyšší dokonalosti, – teprve teď vzniká *zlovůle* a potěšení ze zla. Lidé úpadku jsou vtipní a pomlouvační; vědí, že jsou i jiné druhy vraždy než dýkou a přepadením, – vědí také, že se věří všemu, co bylo *pochváleno*. – Za čtvrté: když „upadají mravy“, vynořují se nejprve ty bytosti, které nazýváme tyraní: jsou to předchůdci a jakoby první raná *individualia*. Ještě krátká chvíle: a tento plod plodů visí zralý a žlutý na stromě společenství, – a jen kvůli těmto plodům vyrostl tento strom! Jakmile úpadek dosáhne svého vrcholu a zápas všech druhů tyranů rovněž, objeví se vždy císař, tyran závěrečný, který ukončí znavené zápolení o samovládě, necháváje únavu pracovat pro sebe. Za jeho doby je obvykle individuum nejzralejší, a „kultura“ tudíž nejvyšší a nejplodnější, ale nikoli kvůli němu a díky němu: ačkoli vrcholní představitelé kultury svému císařovi s oblibou pochlebují tím, že se vydávají za jeho dílo. Pravda však je, že potřebují klid zvenčí, poněvadž mají vlastní neklid a práci v sobě. V těchto dobách kvete také úplatnost a zrádnost: neboť láska k právě objevenému ego je teď daleko mocnější než láska ke staré, opořebované, mluvením rozmělněné „vlasti“, a potřeba pojištění se nějak proti strašlivým výkyvům štěstí otevírá i úspěšnější ruce, jakmile někdo mocný či bohatý projeví ochotu nasypat do nich zlato. Budoucnost je teď velmi nejistá: žije se tedy pro dnešek; je to stav duše, při němž všichni svůdci mají snadnou hru, – člověk se totiž nechává svěst a uplatit také jen „pro dnešek“ a vyhrazuje si budoucnost a ctnost! Individualia, jsoucí vpravdě o sobě a pro sebe, se jak známo starají více o okamžik než jejich počítatelná jako budoucnost; právě tak ráda se spojují s lidmi moci, protože o sobě vědí, že jsou schopna takových jednání a řešení, která u mas nemohou počítat s porozuměním ani s milostí, – ale tyran nebo císař chápe právo individualia i s jeho výstřelky a má zájem přimlouvat se za smělejší soukromou mo-

rálku a sám ji vycházet vsťíc. Neboť si o sobě myslí, a chce, aby si o něm ostatní mysleli to, co kdysi vyslovil svým klasickým způsobem Napoleon: „Mám právo odpovědět na vše, z čeho mne kdo obviňuje, věcným. To jsem já. Stojím stranou celého světa, od nikoho nepřijímám podmínky. Chci, aby se lidé podířdili i mým fantaziím a brali jako samozřejmost, oddám-li se těm či oněm rozptýlením.“ To pravil Napoleon jednou své manželce, když důvodně zpochybňovala manželskou věrnost svého muže. – Časy úpadku jsou ty, v nichž jablka padají ze stromu: mám na mysli individua, nesoucí semena budoucnosti, původce duchovní kolonizace a nové tvorby státních a společenských svazků. Úpadek je jen hanlivé slovo pro *podzimní čas* národa.

» 24. «

Různá nespokojenost. – Slabí a jakoby ženší nespokojenci jsou vynalézaví ve zkrášlování a prohlubování života; silní nespokojenci – jakoby mužské osoby mezi nimi, abychom u toho obrazu zůstali – ve zlepšování a zajišťování života. První projevují svou slabost a ženskost tím, že se rádi nechají náčas oklamat a berou zavaděk trochou opojení a vytřzení, ale v celku nedosáhnou nikdy uspokojení a nevyhléditelnosti své nespokojenosti trpí; navíc podporují všechny, kdo dokáží vytvářet opojné a narkotické útechy, a proto nevráží na ty, kdo si lékáře cení více nežli kněze, – a tím skutečně stavy nouze jen *prodlužují*. Kdyby v Evropě nebylo od dob středověku velké množství nespokojenců tohoto druhu, zřejmě by vůbec nevznikla ona slavná evropská schopnost neustále *proměny*: neboť nároky silných nespokojenců jsou příliš hrubé a v podstatě příliš nenáročné, než aby nemohly být konečně jednou ukojeny. Čína je příkladem země, kde nespokojenost ve velkém a schopnost proměny odumřela už před mnoha staletími; a socialisté a modloslužebníci státu v Evropě by to svými opatřeními ke zlepšení a zajištění

života mohli snadno dovést až k čínskému stavu a k čínskému „štestí“, za předpokladu, že by zde nejprve dokázali vymýtit onu chorobnější, křehčí, ženšější a zatím ještě hojně se vyskytující nespokojenost a romantiku. Evropa, toť nemocný, který své nevyhléditelnosti a věcným proměňám svého utrpení dluží nejvyšší dík; tyto neustále nové situace, tato neustále nová nebezpečí, bolest a prostředky řešení vytvořily nakonec intelektuální vlnavost, která je téměř stejně významná jako genialita, a rozhodně je makrou veškerého génia.

» 25. «

Není předurčen k poznání. – Existuje – a vůbec ne zřídka – jistá hloupá pokora, a komu je tato pokora vlastní, ten se jednou provždy nehodí na učedníka poznání. Totiž: v okamžiku, kdy člověk tohoto typu spatří něco nápadného, otočí se jako na patě a řekne si: „To ses zmýšlil! Kdes nechal smysly? To přece nemůže být pravda!“ – a potom, místo aby ještě jednou zbystřil zrak a napjal sluch, ustrašeně se nápadné věci vyhne a snaží se na ni co nejrychleji zapomenout. Jeho vnitřní kánon totiž zní: „Nechci vidět nic, co odporuje obvyklému mínění o věcech! Jsem snad já od toho, abych objevoval nové pravdy? I těch starych je už příliš mnoho.“

» 26. «

Co znamená život? – Život – to znamená: neustále odvrhovat něco, co chce zemřít; život – to znamená: být krutý a neúprosný vůči všemu, co na nás, a nejen na nás, slábne a stárne. Život – to tedy znamená: nechovat úctu k umírajícím, třpícím a starým? Být neustále vrahem? – A přece starý Mojžiš řekl: „Nezabíješ!“

» 27. «

Odrůkavý. – Co dělá odrůkavý člověk? Usiluje o vyšší svět, chce dolétnout dále a výše než všichni lidé přitakaví, – *odhazuje mnoho věcí, jež by ztížily jeho let, a je mezi tím leccos, co pro něj není bezcenné, co mu není nemilé: obětuje to své touze po výšinách.* A právě toto obětování a odhazování je jediné, co je na něm vidět: podle toho byl nazván odrůkavým, a jako takový stojí před námi, zahalen ve svou kápi, jako duše zhněně košile. S tímto dojmem, jímž na nás působí, je však velmi spokojen: chce před námi totiž skryt svou žádost, svou pýchu, svůj úmysl *vyletět nad nás.* – Ano! Je chytřejší, než jsme mysleli, a tak zdvořilý vůči nám – tenhle přitakávači! Neboť je jím stejně jako my, i ve svém odrůkání.

» 28. «

Škodit tím nejlepším v nás. – Naše silné stránky nás občas ženou tak daleko kupředu, že nemůžeme už snést své slabiny a hyneme kvůli nim: tento konec i předvídáme a přesto nechceme nic měnit. I stáváme se tvrdými vůči tomu v nás, co chce být ušetřeno, a naše velikost je také naše nemilosrdnost. – Takový prožitek, který musíme nakonec zaplatit životem, je podobensvím pro celkové působení velkých lidí na ostatní a svou dobou: – právě tím, co je v nich nejlepší, co umí jen oni, uvádějí do záhuby mnoho slabých, nejistých, vyvíjejících se a toužících, a tím jsou škodliví. Může dokonce nastat případ, že v celkovém pohledu jenom škodí, protože to nejlepší z nich přijmou a vpijí do sebe pouze ti, kteří pak jako po příliš silném nápoji ztratí rozum a pud sebezáchovy: jsou tak opojeni, že si na všech těch scestích, kam je jejich opojení vžene, polámou údy.

» 29. «

Přilhávači. – Když ve Francii začali napadat, a tudíž také hájit Aristotelovy jednotky, bylo zase jednou vidět, co vidáme tak často, ale jen neradi: – *vymýšlely se lživé důvody, díky nimž by mohly ony zákony obstát, pouze aby nebylo třeba si přiznat, že si lidé na vládu těchto zákonů zvykli a nechtějí už nic měnit.* Tak se to dělá v rámci každé vládnoucí morálky a každého náboženství a odiačkřiva se to tak dělalo: důvody a intence nějakého zvyku jsou k němu vždy přilhávány až tehdy, když někdo začne zvyk popírat a *plácá se* po jeho důvodech a intencích. V tom tkívá velká nepoctivost konzervativců všech dob: – jsou to přilhávači.

» 30. «

Komedianství slavných. – Slavní mužové, kteří svou slávu *potřebují*, jako například všichni politikové, si už své spojence a přátele nikdy nevybírají bez postranních myšlenek: od jednoho chtějí kousek lesku a odlesku jeho ctností, od druhého zstrašující působení jistých pochybných vlastností, jímž je každému znám, dalšímu ukradnou pověst jeho zahalečství, jeho vyléhávání na slunci, protože jejich vlastním účelům vyhovuje, aby občas platili za nepozorné a líné: – tím se zakryje, že sedí na cihane: potřebují mít poblíž a takřka jako své právě přítomné já hned blouznivce, hned znalce, hned hloubavce, hned pedanta, ale stejně rychle je zase nepotřebují! A tak jejich nejbližší okolí a jejich vnější stránky neustále odumírají, zatímco se zdá, že se všechno do tohoto okolí tlačí a chce se stát jejich „charakterem“. v tom se podobají velkým městům. Jejich pověst se ustavitně proměňuje, stejně jako jejich charakter, neboť jejich měnicí se prostředky tuto změnu vyžadují a *zysťavují* hned jednu, hned zas druhou skutečnou či vzbásněnou vlastnost na odív a na jeviště: jejich přátelé a spojenci patř, jak řečeno, k těmto

jevištním vlastnostem. Naproti tomu to, co chtějí, musí zde stát tím pevněji a nezlomněji a dodaleka zářit, – ale i to občas potřebuje svou komedii a jevištní předvedení.

» 31. «

Obchod a šlechta – Prodávat a kupovat teď platí za cosi obecného, jako umění číst a psát; každý je v tom zaučen, být není obchodníkem, a každý den se v této technice ještě cvičí: stejně jako kdysi, za věků divocejšího lidstva, byl každý lovcem a dennodenně se cvičil v technice lovu. Tehdy byl čímsi všeobecným lov: ale tak jako se lov stal nakonec privilegiem mocných a vznešených, a ztratili svůj charakter všednosti a všeobecnosti – neboť přestal být nutný a stal se věcí rozmarnu a luxusů: – tak by tomu mohlo být někdy v budoucnu i s prodejem a koupí. Je možné si představit takový stav společnosti, že se neprodává a nekupuje a nezbytnosti této techniky se postupně zcela vytráčí: snad si pak jednotlivci, kteří se zákonu obecného stavu tolik nepodřizují, dopřejí prodávání a kupování jako *luxus citu*. Teprve potom by obchod nabyl vznešenosti a šlechta by se mu možná věnovala právě tak ráda, jako se dosud věnovala válce a politice: naopak hodnocení politiky by se pak mohlo zcela změnit. Již nyní přestává být politika řemeslem šlechty: a není vyloučeno, že by jednoho dne mohla být považována za věc tak obecnou, že by se stejně jako veškerá stránička a spojitelná literatura uváděla v rubrice „prostitute ducha“.

» 32. «

Nežádoucí učedníci. – Co si mám s těmito dvěma mladíky počít? zvolal s nelibostí filosof, který „kazil“ mládež, jako ji kdy si kazíval Sókratés; – jsou to pro mě nevířící žáci. Jeden nedokáže říci „ne“ a druhý říká na všechno „tak i tak“. Kdyby přijali mé učení, pak by první příliš *trpěl*, neboť můj způsob myšlení

vyžaduje duši válečnicka, odhodlání ubližovat, rozkoš z odmítání, tvrdou kůži, – utrápily by ho otevřené i vnitřní rány. A druhé by si z každé věci, již zastává, vybral jen prostřednost a tak by z ní prostřednost učinil, – takového učedníka přeji svému nepříteli.

» 33. «

Po přednášce. – „Abych vám dokázal, že člověk patří v podstatě k zvířatům dobrým, připomněl bych vám, že byl dlouho neobyčejně lehkověrný. Teprve teď, velmi pozdě a po obrovském sebezpřemáhání, se stal zvířetem *nedůvěřivým*, – ano! člověk je dnes více zlý než kdy dřív.“ – Já to však nechápu: proč by měl být člověk nyní více nedůvěřivý a zlý? – „Protože teď má vědu, – má jí zapotřebí!“

» 34. «

Historia abscondita. – Každý velký člověk má sílu, která působí i zpět: celá historie je kvůli němu opět kladena na váhy a tisícero tajemství minulosti vylézá ze svých skrýší – hřát se v jeho slunci. Víbec se nedá dohlédnout, co všechno ještě bude jednou historii. Možná je minulost stále ještě v podstatě neobjevená! Je zapotřebí ještě tolika zpětně působících sil!

» 35. «

Kacírství a čarodějnictví. – Myslet jinak, než je zvykem – to není ani tak následkem lepšího intelektu, jako spíše následkem silných, zlých sklónů, oddělujících, izolujících, vzpurných, škodolibých, zlomyslných sklónů. Kacírství je pendant čarodějnictví, a stejně jako ono není zdaleka něčím neškodným či o sobě účtyhodným. Kacíři a čarodějnice jsou dva druhy zlých lidí: je jim společné, že se jako zlí také počítují, ale zároveň mají ne-

překonatelnou rozkoš z napadání a poškozování toho, co vládne (lidí či mínění). Z reformace, jakéhosi zdvojení středověkého ducha v době, kdy už neměl dobré svědomí, se jich zrodilo nejvíc.

» 36. «

Poslední slova. – Vzpomenete si možná, že císař Augustus, onen strašlivý človek, který se dokázal právě tak ovládat a uměl právě tak mlčet jako nějaký moudrý Sókratés, svým posledním slovem na sebe cosi prozradil: poprvé odložil masku, když dal na srozuměnou, že nosil masku a hrál komedii, – hrál otce vlastí a zléšenou moudrost na trůně, hrál je dobře až k iluzi! Plaudite, amici, comedia finita est! – Myšlenka umírajícího Nerona: qualis artifex pereo! byla také myšlenkou umírajícího Augusta: histriónská ješitnost! Histriónská žvanivost! A pravý opak umírajícího Sókratata! – Ale Tiberius zemřel mlčky, tento nejtříznnější ze všech sebetříznitelů, – ten byl vskrutku ryzí, a nikoli herce! Co asi tomu táhlo naposled hlavou! Možná toto: „Život – to je dlouhá smrt. Já blázen, že jsem tolika lidem ukrátil život! Byl jsme snad já stvořen k dobročinnosti? Měl jsem jim dát spíš věčný život: mohl jsem *vidět* jejich věčné umírání. Na to jsem měl přece tak dobré oči: qualis spectator pereo!“ Když se zdálo, že se mu po dlouhém boji se smrtí přece jen vracejí síly, pokládali za vhodné udusit ho pošťárem, – zemřel dvojitou smrtí.

» 37. «

Tři omny. – V posledních staletích lidé podporovali vědu zčásti proto, že si od ní slibovali největší pomoc pro pochopení boží dobroty a moudrosti – to je hlavní motiv v duši velkých Angličanů (jako byl Newton) –, zčásti proto, že věřili v absolutní užitečnost poznání, zejména v nejjednodušší svazek morálky, vědění a štěstí – hlavní motiv v duši velkých Francouzů (jako

byl Voltaire) –, zčásti proto, že ve vědě mohli vidět a milovat cosi nesobeckého, neškodného, soběstačného, vpravdě nevinného, na čem se vůbec nepodlějí zlé pudy člověka – hlavní motiv v duši Spinozově, který se jakožto poznávající cítil božsky: – vedly je tedy tři omny.

» 38. «

Výbušnost. – Uvažme-li, jak výbušná je síla mladých mužů, ležící zatím ladem, nepřekvapí nás, když je vidíme rozhodovat se tak lehkovážně a málo vybíravě pro tu či onu věc: podněcuje je pohled na zápal, který kolem věci panuje, pohled jakoby na hořící doutnák, – nikoli věc sama. Raftnovanější svůdci jim proto umějí poskytnout vyhlídku na výbuch a odvádňování své věci nechávají stranou: důvody na tyto sudy prachu neplatí!

» 39. «

Změněný vkus. – Změna všeobecného vkusu je důležitější než změna názorů; názory se všim dokazováním, vyvracením a celou intelektuální maškardou jsou jen symptomy změněného vkusu a rozhodně nejsou tím, zač jsou ještě tak často považovány, jeho příčinami. Jak se mění všeobecný vkus? Tím, že jednotlivci, lidé mocní a vlivní, beze studu vysloví své hoc est ridiculum, hoc est absurdum, tedy soud svého vkusu a svého hnutí a tyransky jej prosazují: – na mnohé tak vykonávají nátlak, z něhož se pozvolna stává zvyk ještě většího množství a nakonec *potřeba všech*. Že však tito jednotlivci jinak cítí, že mají jinou „chut“ –, je obvykle způsobeno zvláštností jejich způsobu života, stravy, trávení, možná větším nebo menším dílem anorganické soli v jejich krvi a mozku, zkrátka jejich fysis: mají ale odvarhu se ke své fysis hlásit a naslouchat i nejjemnějším tónům jejich požadavků: jejich estetické a morální soudy jsou právě takoveto „nejjemnější tóny“ fysis.

» 40. «

O nedostatků vznešené formy. – Vojáci a vojevůdci se k sobě stále ještě chovají mnohem lépe než dělníci a zaměstnavatelé. Přinejmenším prozatím jakákoli vojensky založená kultura výrazně převyšuje celou takzvanou kulturu industriální: ta je ve své nynější podobě vůbec nejnižší formou bytí, jaká doposud existovala. Zde působí prostě zákon nouze: člověk chce žít a musí se prodávat, ale pohrdá tím, kdo této nouze využívá a dělníka si *kupuje*. Je zvláštní, že podřítit se mocným, strach nahánějším, ano strašlivým osobám, tyranům a vojevůdčům není zdaleka tak trapné jako podřítovat se neznámým a nezajímavým osobám, jakými jsou všechny veličiny průmyslu: v zaměstnavateli vidí dělník obvykle jen lstivého, vysávajícího, s věškerou nouzí spekulujícího lidského psa, jehož jméno, podoba, mravy a pověst mu jsou naprosto lhostejné. Fabrikantům a obchodním velkopodnikatelům zřejmě doposud příliš chyběly všechny formy a znaky *vyšší rasy*, jimiž se *osoby* teprve stávají zajímavými, kdyby se v jejich pohledu a gestu zračila vznešenost rodové šlechty, nevznikli by možná masový socialismus. Neboť masy jsou v podstatě svolné k *otrouti* všeho druhu, za předpokladu, že vyšší člověk nad nimi se jako vyšší, jako k rozkazování *zrozený* neustále legitimuje – vznešenou formou! I ten nejproší muž cítí, že vznešenost nelze improvizovat a že v ní má cítit plod dlouhých časů, – avšak nepřítomnost vyšší formy a pověstná vulgárnost fabrikantů s rudýma, tučnýma rukama jej přivádějí na myšlenku, že zde jednoho nad druhého pozvedla jen náhoda a štěstí: nuže dobrá, uzavírá pro sebe, zkusme také *my* jednou náhodu a štěstí! Hodíme jednou kostky! – a socialismus začíná.

» 41. «

Proti lhosti. – Myslitel spatřuje ve svých vlastních počinech pokusy a otázky, jak si zjednat v něčem jasno: úspěch a neú-

spěch jsou pro něho na prvním místě *odpověďmi*. Aby se však zlobil nebo dokonce pocítoval lhostí, že se něco nedáří – to přechává těm, kteří jednájí, protože jim tak bylo poručeno, a kteří musí očekávat výprask, když miloslivý pán není s výsledkem spokojen.

» 42. «

Práce a dlouhá chvíle. – Hledat práci kvůli výdělku – v tom jsou si teď v civilizovaných zemích skoro všichni lidé rovni; pro všechny je práce prostředkem, a nikoli cílem; proto nejsou ve volbě práce příliš vybíraví, hlavně aby z ní plynul dostatečný zisk. Existují však i vzácnější lidé, kteří raději zahynou, než aby pracovali bez *požitku* z práce: lidé vybíraví, těžko uspokojitelní, které nezajímá vysoký zisk, pokud sama práce není záskem nad zisky. K tomuto vzácnějšímu druhu lidí patří umělci a vyznavači kontemplace všeho druhu, a dokonce i zahaleci, kteří tráví život na lovu, na cestách nebo v milostných aférách či dobrodružstvích. Ti všichni chtějí práci i útrapy, pokud patří k požitku, včetně práce nejtěžší a nejtvrdější, musí-li to být. Jinak se však vyznačují odhodlanou leností, i kdyby tato lenost měla být spojena se zchudnutím, zneuctěním, ohrožením zdraví a života. Nebojí se ani tak dlouhé chvíle jako práce bez požitku: ano, potřebují velice mnoho dlouhé chvíle, má-li se jim *jejich* práce dařit. Pro myslitele a všechny vynalézavé duchy je dlouhá chvíle nepřijemným „bezwětřím“ duše, které předchází šťastné plavbě a veselým větrům; musí ji snést, musí *zvykat*, až u něho zapůsobí: – a právě *toho* nejsou slabší povahy schopny u sebe dosáhnouti! Zahánět všemi způsoby dlouhou chvíli je nízké: stejně jako je nízké pracovat bez požitku. Asiáté možná předčí Evropany tím, že jsou schopni delšího, hlubšího klidu; dokonce i jejich narkotika působí pomalu a vyžadují trpělivost, v protikladu k odpudivé nálosti evropského jedu, alkoholu.

» 43. «

Co prozrazují zákony. – Je na velkém omylu ten, kdo studuje trestní právo národa, jako by bylo výrazem jeho charakteru; zákony neprozrazují to, čím národ jest, nýbrž to, co mu připadá cizí, podivné, nestvůrné, cizokrajné. Zákony se vztahují na výjimky z mravnosti mravů; a nejtvrší tresty posilují to, co je v souladu s mravy sousedního národa. Například pro Vahabity existují jen dva smrtelné hříchy: mít jiného boha než vahabistického a – kouřit (označuje se to u nich za „hanebný způsob pití“). „A jak je tomu s vraždou a cizoložstvím?“ – ptal se udiveně Angličan, který se tyto věci dověděl. „Nu, bůh je milostivý a milosrdný!“ – odvětil starý náčelník. – Starí Římané si zase představovali, že žena může smrtelně zhrěšit jen dvojnásobem: cizoložstvím, a kromě toho – pitím vína. Starý Cato se domníval, že libání mezi přibuznými se stalo obyčejem jen proto, aby byly ženy v tomto bodě pod kontrolou; polibek tedy znamená: je z ní cítit víno? A ženy přistůžené při víně byly skutečně trestány smrtí: a jistě nejen proto, že ženy pod vlivem vína občas úplně zapominají říkat ne; Římané se především obávali orgiastické a dionyské síly, jež v době, kdy víno bylo v Evropě ještě novinkou, ženy evropského jihu čes od času přemáhala, obávali se jí jako oblundné cizokrajnosti, která rozvrací základy římského cítění, znamenala pro ně zradu Říma, oddanost cizímu.

» 44. «

Vína v motivy. – Jistě je důležité znát motivy, podle nichž lidstvo dosud skutečně jednalo: avšak vína v ty či ony motivy, tedy to, co si lidstvo dodnes jako vlastní pohnutky svého konání podsouvalo a namlouvalo, je pro poznávajícího něčím ještě podstatnějším. Vnitřní štěstí nebo utrpení lidí záviselo totiž na víře v ty či ony motivy, – a nikoli na tom, co bylo motivem skutečným! Skutečné motivy jsou zajímavé až na druhém místě.

» 45. «

Epikuros. – Ano, jsem hrdý na to, že Epikurův charakter pocítuji jinak než možná kdokoli druhý, a při všem, co od něj slyším a čtu, vychutnávám štěstí pozdního odpoledne starověku: – vidím, jak jeho zrak hledí na širé bělavé moře, přes pobřežní skaliska vyhlíáá sluncem, v jehož světle si hrají velcí i malí živočichové, jistě a klidně jako toto světlo i onen zrak. Takové štěstí mohl vynalézt jen člověk, který bez ustání trpěl – štěstí zraku, před nímž se ztíšilo moře bytí, a jenž se nemůže dosyta vynalévat na jeho povrch a na tuto pestrou, něžnou, rozechvělou plet moře: nikdy předtím neexistovala taková skromnost rozkoše.

» 46. «

Náš úděl. – Jakési hluboké a základní štěstí tkví v tom, že věda objevuje věci, které *odolávají* a které stále znovu skýtají základ pro nová zkoumání: – vždyť by tomu mohlo být i jinak! Ano, jsme natolik přesvědčeni o nejistotě a fantastičnosti našich soudů a o věčně změně všech lidských zákonů a pojmut, že nás vlastně udivuje, *jak velice* jsou výsledky vědy odolné! Dříve se nevědělo o proměnnosti všeho lidského, zvyk mravnosti udřoval víru, že celý vnitřní život člověka je věčnými pouty přikován k železné nutnosti: možná tehdy pocítovali lidé podobnou slast údivu při vyprávění pohádek a čarodějných příběhů. Zářačnost šla neobyčejně k duhu těm, kteří už museli být pravdivým a věčností občas přesyceni. Ztratit tak jednou půdu pod nohami! Vznášet se! Bláznití Šileti! – to patřilo k ráji a blaženství dřívějších dob: zatímco naše štěstí se podobá tomu, jež pocítuje ztroskotanec, který vystoupil na břeh a oběma nohama se staví na starou pevnou zemi – s údivem, že se nekymácí.

» 47. «

O pollačování vášní. – Když si člověk neustále zakazuje vyjádřit své vášně, jako by takové vyjádření bylo něcím, co je třeba přenechat „nízkým“, hrubším, měšťáckým a sedláckým povahám, – když tedy nechce pollačit vaše samy, nýbrž jen jejich řeč a gesto: pak nicméně *spolu s tím* docílí právě toho, co nechce: poháčí vaše samy; přinejmenším je oslabí a pozmení: – velmi poučný příklad máme ve dvoře Ludvíka Čtrnáctého a ve všem, co na něm bylo závislé. *Následující* věk, vychovaný v pollačování výrazu, už neměl vaše samy a jejich místo zaujala jen půvabná a plochá hra, – byl to věk poznamenaný neschopností neslušnosti: takže i urážky se přijímaly a vracely jen uctivými slovy. Možná je naše současnost v tomto ohledu nanepvyš podivuhodným opakem: vidím všude, v životě i na divadle, a v neposlední řadě ve všem napsaném, potěšení ze všech *hrubších* projevů a gest vášně: vyžaduje se teď jakási konvence vášnivosti, – je nom ne vášně samy! Přesto tím právě *ji* nakonec dosáhneme a našim potomkům bude vlastní *pravá divokost*, a nikoli divokost a neurvalost forem.

» 48. «

Znalost nouze. – Možná, že se lidé a věky od sebe nevíce liší odlišným stupněm znalosti, jež mají o své nouzi: nouzi duše i těla. Ve vztahu k té druhé nouzi jsme my dnešní lidé možná vesměs, vzdor našim neduhům a neužitečnosti, v nedostatek hlubší zkušenosti sebe samých břídlivé a fantlastové zároven: ve srovnání s věkem strachu – nejdelším ze všech věků –, kdy se jednotlivec musel sám bránit vůči násilí a musel z tohoto důvodu také sám být násilníkem. Tehdy procházel muž bohatou školou tělesných muk a odříkání a spatřoval i v jisté krutosti vůči sobě, v dobrovolně evičném snášení bolesti prostředek, který je nutný pro jeho zachování; tehdy člověk vychovával své okolí ke snášení bolesti, rád bolest působil a také přihlížel tomu, jak se

nejstrašlivější věci tohoto druhu dějí druhým, aniž by měl jiný pocit než cit své vlastní jistoty. Co se však týče nouze duševní, u každého člověka nyní zkoumám, zda ji zná ze zkušenosti nebo z popisu; zda přece jen ještě nepovažuje za nutné tuto znalost předstírat, snad jako známku lepšího vzdělání, nebo zda na velké duševní bolesti v hloubi své duše vůbec nevěří a při zmínce o nich se mu vede podobně jako při řeči o velkém tělesném utrpení: vybaví se mu při ní jeho bolesti zubů nebo žaludku. Zdá se mi, že právě tak tomu dnes u většiny lidí vskutku jest. Obecný nezvyk na bolest obojí podoby a vzácnost pohledu na trpčícího má však jeden důležitý důsledek: člověk dnes bolest nenávidí mnohem víc než dřívější lidé a mnohem hůř než kdy jindy ji pomlouvá, ano, existence bolesti už v *podobě myšlenky* je pro něho stěží snesitelná a předkládá ji celku bytí jako věc svědomí a výčitku. Vynořili se pesimistické filosofie, rozhodně to není příznak velkých a strašlivých stavů nouze; tyto otazníky nad hodnotou veškerého života vznikají v dobách, kdy velmi zjevně a usnadněné bytí pokládá už i nevyhnutelné komáři štípance na duši a na těle za příliš krvavé a zhoubné a z nedostatku skutečných zkušeností s bolestí by rádo, kdyby už *mučivé obecné představy* platily za utrpení nejvyššího řádu. – Jistě existuje recept proti pesimistickým filosofům a velké přecitlivělosti, která se mi zdá být tou nejvlastnější „nouzí přitomnosti“. – ale možná zní tento recept příliš kruté a byl by počítán mezi příznaky, na jejichž základě se teď soudí: „Bytí je něco zlého.“ Nuže! Recept proti „nouzi“ zní: *nouze*.

» 49. «

Velkorysost a přibuzné stavy. – Paradoxní jevy, jako náhlý chlad v chování spontánního člověka, humor melancholikův, či především *velkorysost* jakožto náhlé upuštění od pomsty nebo od ukojení závisí – se vyskytují u lidí, v nichž se rázem uvolňuje mocná vnitřní síla, u lidí náhlého nasycení a náhlého

znechucení. Jejich uspokojení přichází tak rychle a tak silně, že mu jde okamžitě v patkách omrzlost, odpor a útek do opakného extrému: v tomto protikladu se uvolní citová křeč, u toho náhlým chladem, u druhého smíchem, u třetího slzami a sebeobětováním. Mně se velkorysý člověk jeví – alespoň ten druh velkorysého, který vždy působil největším dojmem – jako člověk extrémně pomstychtivý, jenž má nablízku uspokojení a vychutná je tak bohatě, důkladně a do poslední kapky *už v představě*, že po rychlém přepjatém požitku následuje rychlé a obrovské znechucení, – takový člověk se nyní povznese „nad sebe“, jak se říká, a odpustí svému nepříteli, ba dokonce mu žehná a cítí její. Tímto znásilněním sama sebe, tímto výsměchem svému pudu pomsty, právě ještě tak mocnému, se však jen poddává novému pudu, který se ho nyní zmocnil (znechucení), a činí tak stejně netrpělivě a přepjatě, jako když krátce předtím ve své fantazii *předjal* a jako by vyčerpával radost z pomsty. Ve velkorysosti je tíž stupeň egoismu jako v pomstě, ale jde o jinou kvalitu egoismu.

» 50. «

Argument osamocení. – Výčitka svědomí je i u nejsvědomitějšího člověka slabá oproti pocitu: „To a ono je proti dobrému mravu *teé* společnosti.“ Chladného pohledu či úšklebku těch, mezi nimiž a pro něž je člověk vychován, se ještě i ten nejsilnější *obává*. Čeho se tu vlastně obáváme? Osamocení! Jakkžto argumentu, který přemůže i nejlepší argumenty pro nějakou osobu či věci – Tak z nás promlouvá instinkt stáda.

» 51. «

Smysl pro pravdu. – Chválím každou skepsi, na niž smím odpovědět: „Zkusme to!“ Ale nechci už slyšet o žádých věcech ani otázkách, které nepřipouští experiment. To je hranice mého „myslu pro pravdu“, neboť tam ztratila svá práva zmužilost.

» 52. «

Co o nás vědí druzí. – Co sami o sobě víme a uchováváme v paměti, není pro štěstí našeho života tak rozhodující, jak se domníváme. Jednoho dne se na nás zřítí to, co o nás vědí (nebo se domnívají, že vědí) *druzí* – a my nyní poznáváme, že je to mocnější. Se špatným svědomím se člověk vypořádá snadněji než se špatnou pověstí.

» 53. «

Kde začíná dobro. – Kde slabý zrak už nedokáže pro přílišnou sublimnost rozeznat zlý pud jako takový, tam člověk klade říši dobra, a pocit, že nyní vstupuje do říše dobra, v něm probouzí zároveň všechny pudy, které byly zlými pudy ohroženy a omezeny, jako je pocit jistoty, pohody, blahovůle. Takže: čím tupější je oko, tím dále sahá dobro! Odtud to věčné veselí prostého lidu a dětí! Odtud zachmuřenost a špatnému svědomí podobný zármutek velkých myslitelů!

» 54. «

Vědomí zdání. – Jak podivuhodně a nově a zároveň jak strašně a ironicky se cítím se svým poznáním tváří v tvář veškerému bytí! Sám pro sebe jsem *odhalil*, že ve mně nadále básní, nadále mluje, nadále nenávidí, nadále soudí staré lidstvo i zvířectvo, ba veškerá pradávna minulost všeho pocitujícího bytí – a náhle jsem se vprostřed snu probudil, ale jen k vědomí, že právě sním a že *musím* snít dál, nemám-li zahynout: jako musí snít náměsíčník, aby se nezřítl dolů. Čím je mi teď „zdání“! Věru nikoli protikladem jakési substance, – co dokážu vyvodit o substancí než právě predikáty jejího zdání! A není věru ani neživou maskou, kterou bychom nějakému neznámému X mohli nasadit a zase snadno sejmuti! Zdání je pro mě to, co vskutku působí a žije; jde přitom ve výsměchu sobě samému tak

daleko, že mi dává pocit, že tu není nic víc než zdání a bludné světlo a tanec duchů, – a že mezi všemi těmito snícními i já, „poznávající“, tancím svůj tanec, že i poznávající je prostředkem, jak pozemský tanec proloužit, a patří tudíž k pořadatelům slavnosti bytí, a že ona vznešená důslednost a spojitost všech poznatků možná je a bude tím nejvyšším prostředkem, jak zachovat všeobecnost snění a všestranné dorozumění mezi všemi těmito snilkami navzájem, a tím i *trvání snu*.

» 55. «

Poslední uslechtilost. – Co činí člověka „uslechtilým“? Jistě ne to, že přináší oběti: oběti přináší i ten nejvyšší a nejnižší pozítkať. Jistě ne to, že vůbec podléhá nějaké vášni; existují vaše opovrženlivé. Jistě ne to, že koná něco pro druhé a nezištně: možná je právě u neusišlechtlejšího sobectví nejdůležitější. – Nýbrž že vašeň, jež se uslechtilého zmocňuje, je zvláštní, aniž by on o této zvláštnosti věděl: užívání vzácného a ojedinelého měřítka a téměř pomatenost: pocit horka ve věcech, v nichž druzí cítí chlad: uhadování hodnot, pro něž ještě nebyla vynalezena váha: obětování na oltářích, které jsou zasvěceny neznámému bohů: statečnost bez snahy o počtu: soběstačnost, jež má nadbytek a rozdává se lidem i věcem. Dosud tedy spočívala uslechtilost ve vzácnosti a v nevědění o této vzácnosti. Zvažme však, že při zachovávání této linie je všechno obvyklé, nejbližší a nepostradatelné, zkrátka to, co nejvíc udržuje rod, a vůbec bylo v lidsvu doposud *pravidlem*, posuzováno nespravedlivě a jako celek pomlouváno, ve prospěch výjimek. Stát se advokátem pravicidla – to by snad mohla být poslední subtilní forma, v níž by se uslechtilost na zemi zjevila.

» 56. «

Žádost po utrpění. – Když pomyslím na žádost po nějaké činnosti, jež neustále lechtá a popichuje miliony mladých Evropanů, kteří nemožno snést celou tu nudu ani samy sebe, pak chápnu, že musí být žádostiví utrpění, aby ve svém utrpění našli věrohodný důvod k činnosti, k činu. Nouze je nutná! Odtud ten pokřik politiků, odtud to množství nepravdivých, vymyšlených, přehnaných „stavů nouze“ všech možných tříd a slepá ochota v ně věřit. Tito mladí lidé vyžadují, aby *zvenčí* přišlo nebo se ukázalo – nikoli snad štěstí – ale neštěstí; a jejich fantazie se už předem zaměštnává tím, jak z něj uhníst nestvůru, aby mohli posléze s tímto strašidlem bojovat. Kdyby tyto hledači nouze v sobě cítili sílu prospět sobě samým z nitra, udělat něco se sebou samými, pak by si též dokázali stvořit z nitra vlastní, svěbytnou nouzi. Přicházeli by pak na věci vytržbenější a jejich uspokojení by mohlo znít jako dobrá hudba: zatímco teď naplňují svět svým křikem nouze, a tudíž až příliš často nejprve *pocitem nouze!* Nevědí, co se sebou samými počít – a tak malují na zed neštěstí druhých: vždy potřebují druhé! A stále znovu jiné druhé! – Odpusťte mi, přátelé, odvážil jsem se malovat na zed své štěstí.